

Každá změna, ať už v životě jednotlivců, jejich rodin nebo společnosti jako celku (a ovšem také menších součástí společnosti) je zdrojem *stresu*. Je tomu tak proto, že je třeba se změněným situacím přizpůsobit. Spojena s problematikou možných adaptací je ovšem zcela přirozená nejistota či snad dokonce obava, že jednatel nebude v procesu přizpůsobování úspěšný a také proto, že mu není jasné, zda důsledky změn i pokusů o adaptaci nepovedou více k výsledkům problematickým, než ke kladným. Jinými slovy: změny jsou pramenem stresu a problémy adaptace jsou pak manifestací stresu a jejich základnou je zvýšení *nejistoty* (zmenšení předvídatelnosti) osobní a také společenské.

Čím větší je změna (tedy rozdíl mezi stavem, který ze změn vyplynul a stavem předcházejícím), tím větší je stres a – ex definitione – problém adaptace. Čím jsou změny rychlejší, tím větší je také stres a zvýšení nejistoty, jíž je proces přizpůsobování do jisté míry charakterizovatelný.

V mnoha zemích světa a snad nejvíce v zemích technologicky vyspělých (a přes všechny obtíže minulosti je Československo jednou z *poměrně* vyspělých zemí) jsou změny trvalé, velké, stále a mnohdy též podstatné. Je tedy do jisté míry moderní člověk pod určitým stresem stálým a trvalým, který se pak stává součástí života jak v pokusech o jeho překonání, tak v tom, že podmiňuje samotnou základnu společenského a mezilidského dění.

Jedná se všeobecně o změny na jedné straně vlastně plánované, které vyplývají z rozhodnutí jednotlivce či společnosti přeměnit existující stav, *status quo*, na něco jiného. A jsou ovšem změny, jež lze nazvat změnami *sekulárními*, to jsou transformace, které jsou prostě důsledkem dynamiky vývoje samotného. Změny plánované jsou svým způsobem zdrojem menšího stresu, než změny na rozhodování lidském méně závislé (nebo dokonce na něm nezávislé), ale zdrojem stresu jsou *všechny*. Je tomu tak proto, že na změny plánované se lze trochu lépe připravit a „napláňovat“ též alespoň některé parametry potřebné adaptace a že je možno – jako součást plánování změn – pokusit se prostudovat možné důsledky, jak kladné, tak negativní, takových možných proměn – a tedy lépe anticipovat jejich rozsah, formy a s nimi spojenou problematiku. Ale i tak je naše znalost společenských vztahů v tom nejširším systémovém rámci omezená, takže nikdo z nás (ať už ekonomové nebo sociologové nebo politologové) nevíme dosti o komplexitě vzájemných vztahů a o hlubokých zákonech, které spojují příčiny a důsledky, a jsme proto i při plánovaných změnách často (a dokonce téměř vždy) obětmi důsledků, které jsme nebyli schopni předpovědět, anebo které jsme nějak dostatečně nepochopili, abychom jejich, jak pozitivní, tak negativní důsledky a efekty mohli identifikovat.

Některé změny, alespoň v tom „plánovanějším sektoru“, jsou *chirurgického rázu*. To jsou

---

<sup>1)</sup> Omlouvám se, že jsem těchto několik poznámek napsal jen velmi rychle při krátké návštěvě Československa. Mohl bych uvést řadu referencí, ale z paměti bych je možná uvedl méně než přesně, a proto tak raději nečiním vůbec.

pokusy o změny veliké (ve smyslu počáteční definice) a rychlé a jsou to tedy změny *drastické*, radikální.

Jiné změny lze naplánovat jako *proces*, v němž menší jednotlivé kroky vedou postupně k změnám velikým a skutečně základním.

Další změny jsou takové, jež je možno na čas odložit a vybudovat motivační, mravní i technické infrastruktury k jejich méněproblematickému společenskému přijetí (už tím, že je adaptace také lehčeji připravená, a tím stres minimalizován, ač nikdy plně odstraněn) a k jejich pravděpodobnějšímu „úspěchu“. Jsou také změny, o kterých je možno rozhodnout, že je nejlépe nechat jejich vývoj vývoji samotnému, a tedy vlastně „plánovat“ nic v takových směrech nedělat. To se však zcela liší od změn, které jsem už nazval sekulárními, jimiž jednotlivci, rodiny, obce, společenské skupiny, společnosti a celý svět (jinak a vždy nerovnoměrně) *stejně* procházejí, které nejsou nijak plánovány a které snad ani plánovat nelze (i když je možno prostudovat možné důsledky takových změn, jako například epidemií nebo různých přírodních katastrof), na které je ovšem možno mít plány a případné intervence za předpokladu, že se takové „změny“ uskutečnily.

V novém nynějším Československu jsou toto všechno otázky a problémy nejen podstatné, ale dokonce i základní. Koneckonců, jedná se o transformaci společnosti jak z hlediska politického, tak hospodářského, jak kulturního, tak (dovolte, abych to tak řekl) mravního, politického i právního. A v tomto smyslu jde o změny plánované – a též v rámci dynamiky vývoje změny sekulární – a je velmi významnou otázkou, které *specifické*, nikoliv všeobecné proměny by měly mít charakter chirurgického zákroku (drastické a okamžité změny), které by mohly být nejlépe plánovány jako *proces*, jehož jednotlivé součásti jsou menší proměny, ale s cílem k (eventuální) transformaci skutečně dramatické, které změny je možno *dočasně* odložit a uvést do pohybu za rok, dva nebo i později a které změny je snad nejlépe ponechat vývojové dynamice samotné.

V tomto všem však vidím ohromně důležitou, ba skoro ústřední roli českých a slovenských sociologů:

Prostudovat všechny sektory národního hospodářství, veřejných služeb, politického soužití v demokratické společnosti a systematicky analyzovat kladné i negativní *pravděpodobné* důsledky změn drastických, postupných i časově odložených (a i těch, které by bylo nejlépe snad ponechat vývojové dynamice a které tedy nevyžadují vládní či společenské přímé intervence).

Nejde o to, aby sociologové říkali vládě a československé společnosti co má, nebo nemá dělat (nejde tedy o závěry normativního druhu), ale o to, aby se vědecky zamysleli nad problematikou a snažili se ohodnotit společenské důsledky změn ať už plánovaných, nebo těch, které teprve budou plánovány v blízké budoucnosti, a jejich časově podmíněné dynamiky.

A konečně: bohužel, každá společenská změna, ať už je jak chce plánována a ať už je jak chce miněna, je spojena nejen s problémem stresu, ale také s tím, že stres není rovnoměrně rozdělen a že při každé změně některé společenské skupiny, alespoň zpočátku, získají (trochu) lepší kvalitu života, pro jiné se mnoho nezmění, ale některé skupiny jsou přinejmenším dočasně obětí té či oné transformace.

Pro sociology je tedy také důležité, aby identifikovali skupiny, pro něž příslušné změny znamenají „zisk“ a pro které znamenají (alespoň dočasnou a relativní) ztrátu. A je též nutno se zamyslet nad tím, jak by během poměrně krátkého času skupiny, které postihnou změny „negativně“, měly možnost „zisku“ ze změn jiných a dalších – tedy, aby se „ztráty“ a „zisky“ co nejdříve dostaly do přibližné rovnováhy.

A pakliže zde používám výrazů jako „ztráty“ a „zisk“, nemluvím pouze o hospodářské

(ekonomické) podstatě, ale o něčem mnohem větším, což je svým způsobem nadřazeno nad problematikou hospodářskou: mluvím o zisku a ztrátě z hlediska *kvality života*, prestiže, moci, pocitu sebedůvěry, pocitu důvěry ve spoluobčany, ve veřejné služby, ve vládu. Mluvím o zisku a ztrátě identity, zájmu o společenský život, o účasti na té široké a těžké vinici společenského života.

Mluvím o hodnotách, které dávají lidskému životu smysl a náplň, protože ho obohacují, nebo případně ochuzují.